

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 1 ELAZIĞ -1996

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Elazığ 1996, ss. 349-376.

ŞUREYH'IN HAYATI, İLMİ, MEVKİİ VE KADILIĞI

Aydın TAŞ

F.Üniv. İlahiyat Fak. Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

Tabiînin büyüklerinden olan Şureyh[1], sadr-ı İslâmdaki en meşhur kadı ve fakihlerdendir.[2] Aynı zamanda iyi bir şair olan Şureyh[3], İslâm Hukuk Târîhinde daha çok kadılığı ile ün salmıştır. Bu nedenle Şureyh İslâm Yargı Hukukunda müstesna bir yere sahiptir. Çünkü 60 yıla yakın kadılık vazifesinde bulunan Şureyh'den başka, bu kadar uzun müddet kadılık yapan başka bir kimse bilinmemektedir. Şureyh Hz. Ömer döneminde kadılığa başlamış, Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan zamanında Haccac'dan istifasını istediği hicrî 79 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

İslâmda kaza işini ilk deruhte eden kişi bizzat Peygamberimizin kendisi idi. Daha sonra peygamberin halifeleri bu vazifeyi ifa ettiler. Çünkü kaza hilafete dahil vazifeler cümlesinden kabul ediliyordu. Bundan dolayı sadr-ı İslâmda hilafet makanıma geçen kişilerin bizzat kendileri bu

1 Ahmet b. Muhammed b. Halilkân, **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Enbâi'z-Zaman**, C.I., Mısır 1367/1948, cüz 2, s. 167.

2 Hayruddîn ez-Zirkilî, el-A'lâm C. II,, (b.y.) 1376, cüz 3, s. 236: Fuat Sezgin, **Târihu't-Turâsi'l-Arabî** (Arapçaya Çev. Mahmud Fehmi Hicâzî), C. II. (b.y.) 1403/1983, cüz 3, s. 16-17.

3 Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, C. VI, Berlin 1347, s. 90; Ebu Ömer Yusuf b. Abdilberr, **el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb**, C. II, Haydarabad 1319, s. 607; Muhammed b. Halef b. Hayyân (), **Ahbâru'l-Kudât**, C. II, Mısır 1366/1948, s. 204.

vazifeyi de deruhte ederler, başkalarına havale etmezlerdi. Ancak daha sonra İslâm devleti genişleyince ve halifelerin yapması gereken önemli işlerin sayısı artınca, halifeler gerek hilafet merkezinde ve gerekse vilâyetlerde kendileri adına insanların davalarına bakmak için özel memurlar istihdam etmeye mecbur oldular.[4] Hatta peygamberimiz bile ihtiyaç durumunda Medine'ye uzak olan yerlere çeşitli görevliler göndermişti. Bu görevlilerin vazifelerinden birisi de gittikleri yerlerde müslümanlar arasındaki davaları çözüme kavuşturmaktı. Bu meyanda peygamberimizin, Hz. Muaz ve Ali'yi Yemen'e gönderdiğini bilmekteyiz. Peygamberimiz bu kişileri gönderirken onlara, kendilerine intikal eden davaları nasıl çözüme kavuşturacaklarını da öğretiyordu.[5]

Fakat İslâmyet sadece kaza işiyle meşgul olacak özel görevlileri tayin eden ilk kişi Hz. Ömer'dir. İşte Şureyh de, Hz. Ömer tarafından tayin edilen bu kişiler arasında yer almaktadır.[6]

Şureyh'in, gerek İslâmiyette kadılıkla görevlendirilen ilk kişilerden olması, gerek en uzun süre bu görevde kalan kişi ünvanına sahip olması[7], gerek İslâm Hukuku ile ilgili temel eserlerde yer yer kendisine atıflarda bulunulmuş olması[8], onun İslâm Fıkhı içerisindeki önemini göstermektedir. Böyle önemli bir şahsiyeti bütün yönleriyle esaslı bir şekilde ele alan bir çalışmanın şimdiye kadar yapılmamış olmasını bir eksiklik olarak görüyoruz. Bu alandaki eksikliği bir nebze olsun kapatabilmek için bu makamlemizi hazırladık.

Biz inanıyoruz ki Şureyh'in kadılık yönünün, özellikle de yargılama usulünün ortaya konulması, onun bu alanda kendisinden sonra gelen İslâm hukukçuları üzerinde etkisinin ne olup-olmadığının anlaşılması ve bu konu ile ilgili mukayese yapma imkanının ortaya çıkması açısından da yararlı olacaktır.

---

4 Corci Zeydan, **İslâm Medeniyeti Târihi** (Müt. Zeki Mağamiz), C.I, İstanbul 1971, s. 336.

5 Bkz. Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, C.I, Beyrut 1985, s. 149; Süleyman b. el-Eş'as (Ebu Davrud), **es-Sunen** (Terc. İbrahim Koçaşlı), C. IV, İstanbul 1983, Akdiye, 6/3582, s. 432-433; 11/3592-3593, s. 439-440; Ebu İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, **es-Sunen**, C. V, İstanbul (t.y.), Ahkâm, 3/1327-1328, s. 8-9; 5/1331, s. 11.

6 Zeydan, **İslâm Medeniyeti Târihi**, C.I, s. 336.

7 Muhammed el-Hudarî, **Târihu Teşrii'l-İslâmî**, İslâmî, Beyrut 1983, , Bsk. s. 114; Muhammed İbrahim el-Cuyûşî, **A'lamu'l-Kadâ fi'l-İslâm**, Mısır 1978, s. 26.

8 Msl. bkz, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ruşd (el-Hafîd), **Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesıd**, C.II, İstanbul 1985, s. 392.

I- ŞUREYH'IN HAYATI VE İLMİ MEVKİİ :

Bu birinci bölümü iki ayrı başlık altında işleyeceğiz. Birinci kısında Şureyh'in hayatı, ikinci kısımda ise onun ilmî mevkii üzerinde duracağız.

Bizim bu makaledeki asıl amacımız, Şureyh'in kadılığını incelemektir. Bunun için onun hayatı ve ilmî mevkii ile ilgili olarak fazla ayrıntıya kaçmadan derli-toplu bilgiler vermeye çalışacağız. Böylece hem Şureyh'i genel hatlarıyla tanıtmış hem de onun kadılığının daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlamış olacağız.

A- Şureyh'in Hayatı

Şureyh'in aslen nereli olduğu hususunda değişik bilgiler verilmektedir. En çok kabul edileni, onun Yemen'in Kinde kabilesine sonradan gelip yerleşen Farslılardan olduğudur.[9] Şureyh'in bizzat kendisinden de bu şekilde rivâyetler vardır.[10] Şureyh'in Kufeli (Iraklı) olduğunu söyleyenler de olmuştur.[11] Fakat bu görüş çoğunluk tarafından kabul edilmemektedir. Şureyh'in uzun yıllar Kufe'de kadılık yapmış olması bazılarının, onun Kufeli olduğunu zannetmelerine neden olmuş olabilir.

Şureyh'in ailesi hakkında daha fazla bilgiye sahip değiliz, sadece ailesinin de İslâm kabul ettiği, Şureyh'ten nakledilmektedir.[12]

Adının Şureyh olduğunda ittifak edilmekle birlikte nesebi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu hususta tesbit edebildiğim kadarıyla sekiz değişik rivâyet vardır. Fakat bu rivâyetler içerisinde en çok kabul göreni, "Şureyh b. el-Hâris b. Kays" şeklinde olanıdır[13] Bundan babasının adının Hâris olduğunu anlamaktayız. Fakat annesinin adının ne olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlayamadım. Şureyh'in künyesi ise "Ebu Ümeyye" idi [14].

---

9 Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalani, **Tehzîbu't-Tehzîb**, C. Iv, Hind 1325, s. 326; İsmail b. Ömer b. Kesîr **el-Bidaye Ve'n-Nihaye fi't-Târih**, C. IX, Mısır 1351/1932, s. 22; , **Ahbâr**, C. II, s. 198; Ebu'l-Ferece el isfahani, **el-Eğâni**, C. VI, Mısır (t.y.) cüz16, s. 35.

10 İsfahâni, **Eğâni**, C. VI, cüz 16, s. 35.

11 Ebu Abdillah ez-Zehebî **Tezkiretu'l-Huffâz**, C. I, Mekke 1374 s. 59; İbn Kesîr Bidâye, C. IX, s. 25; , Ahbâr, C. II, s. 189.

12 ; **Ahbâr**, C. II, s. 199.

13 İbn Abdilberr, **İstiâb**, C. II, s. 607; **Ebu'l-Felâh b. el-İmâd**, Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb, C.I, Kahire 1350, cüz 1, s. 85; , Ahbâr, C. II, s. 198; İsfahâni Eğâni, C. VI, cüz 16, s. 35.

14 Ebu Muhammed b. **Keteybe, el-Meârif** (Terc. Hasan Ege), İstanbul (t.y.), s. 301.

Şureyh'in, babasının vefatı üzerine, annesi tekrar evlendiği için[15] peygamberin vefatından sonra Medine'ye geldiği bildirilmektedir.[16]

Târîhçiler Şureyh'in peygamberimizi görüş-görmediği hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Onun Peygamberi gördüğünü ifade eden tek bir rivâyet olmasına rağmen[17], Onun peygamber hayatta iken doğduğu, fakat peygamberimizi görmediği daha çok kabul edilmektedir.[18] Çünkü Şureyh'in peygamberimizi gördüğünü ifade eden rivâyeti, destekleyen herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bundan dolayı Şureyh, genellikle tabiinden sayılmaktadır[19] Şureyh'in peygamberimizi gördüğünü kabul edenlere göre ise O, sahabedendir.[20]

Kaynaklarda Şureyh'in doğum tarihi ve ne zaman müslüman olduğu belirtilmemektedir. Ancak onun cahiliyye dönemini idrak ettiği ifada edilmektedir.[21] Bizim yaptığımız hesabe göre Şureyh miladî 594 yılı civarında doğmuştur. Şöyleki; Hz. Ömer tarafından 13 (h)/634 (m)yılında 40 yaşında ikin kadı tayin edilmiştir.[22] Miladî 634'den 40 çıkardığımız zaman geri miladî 594 yılı ortaya çıkar. Ayrıca peygamberimiz miladî 570/571'de doğduğuna göre[23] Şureyh doğduğunda, peygamberimiz 24 yaşı civarında (594-570=24) idi.

Şureyh, Benu Temim kabilesine mensup bekar bir kız olan Zeynep binti Cerîr ile evlenmiştir. [24] Kaynaklarda Şureyh'in evlendiği tarihten söz edilmemektedir. Şureyh'in yirmi yıl süren bu evliliğinin genelde uyum içinde geçtiğini görmekteyiz.[25] Onun sadece bir tane oğlundan bahsedilmektedir ki ismi Meysere'dir.[26] Şureyh'in kaç yaşında çocuk sahibi olduğu hususunda iki farklı rivâyet vardır.

15 Vekî Ahbâr, C. II, s. 199;İsfahâniC. VI, cüz 16, s. 35.
16 İbn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 22.
17 İbn Hacer, Tehzib, C. IV, s. 328.
18 İbn Hacer, Tehzib, C. IV, s. 326; Sezgin Târih, C. II, cüz 3, s. 16-17.
19 İbn Abdilberr, İstiâb, C. II, s. 607; İbn Hallikân, Vefeyât, C. I, cüz 2, s. 167.
20 Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, C. I, s. 336.
21 İbn Abdilberr, İstiâb, C. II, s. 607; İbn Hallikân, Vefeyât, C. I, cüz 2, s. 167.
22 Şureyh'in kadı tayin edilişi ile ilgili kısımda, bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.
23 Mevlânâ Şıbli, Asr-ı Saadet (Müt. Ömer Rıza Doğrul, Günümüzün Türkçesine uygulayan Osman Zeki Mollamehmedoğlu), C. I, İstanbul 1977, s. 127, Ali Himmet Berki-Osman Keskioğlu, Hazret-i Muhammed ve Hayatı, Ankara 1986, s. 35.
24 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 206; Muhammed b. Abdi Rabbih, el-İkdu'l-Ferîd, C. VI, Kahire 1367, s. 92-95.
25 İbn Abdı Rabbih, İkd, C. VI, s. 93-95.
26 İbn Hacer, Tehzib, C. IV, s. 328.

Birinci rivâyete göre 86 yaşında iken[27], ikinci rivâyete göre ise 100 yaşında iken çocuk sahibi olmuştur.[28] Bazı istisnalar dışında erkeklerin çoğunlukla bu yaşta çocuk sahibi olmadıklarını, bunun tıbben mümkün olmadığını bilmekteyiz. Bundan dolayı, büyük bir ihtimalle bu iki rivâyette de abartı olduğunu söyleyebiliriz. Şureyh'in epeyce ileri bir yaşta çocuk sahibi olduğundan dolayı böyle mübalağalı bir naklin yapılmış olması da muhtemeldir. Şureyh'in vefat tarihi, yaşı kadılıktan ayrılış tarihi ve kadılık müddeti ile ilgili nakiller içerisinde de böyle abartılı bilgiler olduğunu görmekteyiz ki bunlara ilgili yerlerinde temas edeceğiz.

Şureyh'in vefat tarihi ile ilgili olarak hicrî 72 ile 99 yılları arasında değişen ondört ayrı tarih zikredilmektedir.[29] Ancak bunlar içerisinde en çok kabul edilenleri hicrî 78, 79 ve 80 tarihleridir. Çoğunlukla Şureyh'in hicrî 77 yılında kadılıktan ayrıldığı[30] ve bir yıl sonrada vefat ettiği bildirilmektedir.[31] Buna göre onun hicrî 78/79 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Şureyh'in kadılıktan ayrıldıktan iki sene sonra vefat ettiğine dair de bir rivâyet [32] varsa da bu rivâyet fazla kabul görmemiştir. Eğer bu rivâyet doğru kabul edilirse onun hicrî 79/80 yılında vefat ettiği ortaya çıkar.

Günümüzdeki müelliflerin ekserisinin Şureyh'in vefat tarihi ile ilgili olarak, hicrî 78 yılını tercih ettiklerini görmekteyiz[33] Ancak bizim Şureyh'in kadılıktan istifası ile ilgili kısımda ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere onun hicrî 79/80 yılında vefat ettiği ortaya çıkmaktadır. Şureyh kadılık yaptığı Kufe'de vefat etmiştir.[34]

Şureyh'in kaç yaşında vefat ettiği hususunda da ihtilaf vardır. Bu hususta 100 ile 180 yılları arasında değişen yedi değişik yaş

27 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 199.

28 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 199; İsfahâni, **Eğâni**, C. VI, cüz 16, s. 35.

29 Ibn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, s. 99-100; Ibn Kuteybe, Meârif, s. 301, Ibn Abdilberr, **İstiâb**, C. II, s. 607; Ibn Hacer Tehzîb, C. IV, s. 327-328; Ibnu'l-İmâd, **Şezerât**, C.I, cüz 1, s. 85; , **Ahbâr**, C. II, s. 199-398.

30 Zirikh, **A'lâm**, C.II, cüz 3, s. 236; Sezgin, **Târih**, C. II, cüz 3, s. 16-17.

31 Zehebî **Tezkire**, C. I, s. 59; Ibn Hacer, **Tehzib**, C. IV, s. 325; Ibn Kesîr, **Bidaye**, C. IX, s. 22.

32 Ibn Hacer, **Tehzib**, C. IV, s. 327.

33 Hudarî, **Târih**, s. 114; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukiku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhıyye Kamusu**, C. I., İstanbul 1985, s. 459; Hayreddin Karaman, İslâm **Hukuk Târihi**, İstanbul 1989, s. 116.

34 Ibn Kesîr, **Bidâye**, C. IX, s. 22; Ziriklî, A'lâm, C. II, cüz 3, s. 236.

söylenmektedir.[35] Şureyh'in 180 yaşında vefat etmiş olması çok abartılıdır. Çünkü vefatından bir veya iki sene öncesine kadar kadılık yaptığı bilinen Şureyh'in, bu kadar oldukça ileri yaşlarda bu görevini ifa etmiş olması aklen uygun değildir. Çünkü bu kadar yaşlı kişilerin kendi zaruri ihtiyaçlarını bile tek başlarına yerine getirmedikleri ortadayken, insanların ihtilaflarını çözmek için vazife gördüğünü kabul etmek, hemen hemen imkansızdır. Yaşı ile ilgili rivâyetlerin çoğunluğu, Şureyh'in 120 veya 108 yaşlarındayken vefat ettiğini göstermektedir. [36] Bizim de tarihi bilgi ve gerçekleri gözönüne alarak yaptığımız hesaba göre Şureyh'in 107/108 yaşında vefat ettiği ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki:

Biraz önce Şureyh'in hicrî 79/80 yılında vefat ettiğini belirtmiştik. Şureyh vefatından bir veya iki sene öncesine kadar kadılık vazifesinde bulunmuştur. İkinci bölümün Şureyh'in kadılık müddeti ile ilgili kısmında ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere, onun kadılığı toplamı 57 yıl sürmüştür. [37] Bu arada İbn ez-Zübeyr ile ilgili olaylar sırasında dokuz yıl kadılık yapmamıştır.[38] Ayrıca Şureyh'in Hz. Ömer tarafından ilk defa kadı tayin edildiğinde 40 yaşında olduğu bilinmektedir. [39] Buna göre kadı tayin edilişi ile kadılıktan istifası arasında 66 (57+9) yıl geçmiştir. İstifasından bir yıl sonra da vefat ettiğine göre 107/108 yaşı (40+66+1 = 107) civarında vefat ettiği ortaya çıkmaktadır. Zaten onun yaşı ile ilgili olarak nakledilenler 108 yaşı da bulunmaktadır.[40]

Şureyh, arkasından ağıt yakılmamasını, kabrine bez asılmamasını ve defin işleminin hızlı bir şekilde yerine getirilmesini vasiyet etmiştir. [41]

Şureyh'in hayatı ile ilgili bu özlü bilgilerden sonra şimdi de onun ilmî mevkii üzerinde duracağız. Böylece Şureyh'i daha iyi tanımış ve anlamış olacağız.

35 Ibn Sad, Tabakat, C. VI, s. 99; Ibn Kuteybe, Meârif, s. 301; Ibn Abdilberr, Istiâb, C. II, s. 607; Ibn Hacer Tehzîb, C. IV, s. 327; Ibn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 22; İsfehânî, Eğânî, C. VI, cüz 16, s. 35; Cuyûşi, A'lâm, s. 12, 41.

36 Bir önceki dipnota bakınız.

37 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 397.

38 Ahmed b. Abdillah Ebu Nu'aym el-İsbehânî, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ, C. IV, Mısır 1394/1974, s. 133.

39 Cuyûşî, A'lâm, s. 12.

40 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 99; Ibn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 22; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 200.

41 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 99.

B- Şureyh'in İlmî Mevkii :

Bilindiği gibi Şureyh Kufe kadısı idi. 57 yıl süren kadılığının 56 yılı Kufe'de geçmiş idi.[42] Bunun için Şureyh'in kimlerden ilim aldığını, kimlerin etkisinin altında kaldığını bilmek için Kufe'ye ilimlerini miras bırakan sahabilere bakmamız gerekir.

Hz. Ali ve İbn Mes'ud başta olmak üzere bazı sahabiler Kufe'de ikamet ettikleri için oraya kendi ilimlerini miras bırakmışlardır. Uzun yıllar Kufe'de kadılık yapıp bu sahabilerin ilimlerini alan Şureyh, ilk temsilcisi olarak Hz. Ömer'in kabul edildiği, Irak (Re'y) ekolünün ilk temsilcilerindendir. Bu ekolün en büyük temsilcisi ise Ebu Hanîfe'dir.[43]

Fıkhî mezheplerin ortaya çıkışından önce iki ana hukuk akımı kendisini hissettirmişti ki az önce bahsettiğimiz Irak ekolü diğer adıyla Re'y ekolü bunlardan birisini teşkil etmekte idi. Diğeri ise Hadis ekolüdür ki Medineli Yedi Fakih özellikle de Saîd b. el Müseyyib tarafından temsil edilir. Bu ekole Hicaz ekolü de denilmektedir.[44]

Şureyh ayrıca Hz. Ali ve Muaz'dan da ilim öğrenmiştir.[45]

Şureyh bilgi alış-verişine ve bunun sürekli olmasına büyük bir önem verirdi. Ona, bu ilmini nasıl elde ettin diye sorulunca, "Alimler ile bilgi alış verişinde bulundum; onlardan bilgi alıyorum ve onlara bilgi veriyorum" demiştir.[46] Şureyh'in bu prensibe, gerçekten ilmî hayatında uyduğunu görmekteyiz.

Yemenli olan Şureyh, Medine'ye[47] oradan da kadılık yaptığı Kufe'ye gitmiştir.[48] Bir yıl da Basra'da kadılık yapan Şureyh[49] Muaviye zamanında Şam'a gitmiş, orada Dimeşk kadısı ile münazarada bulunmuş ve ortaya koyduğu delillerle Dimeşk kadısını susturmuştu. Bu durumu haber alan Muaviye, bu yüzden insanlar arasında fitne çıkmasından korktuğu için Şureyh'e münazaradan vaz

42 Veki, Ahbâr, C. II, s. 397.
43 Abdulkadir Şener, İslâm Hukuku Dersleri I, İzmir 1987, s. 45.
44 Şener, İslâm Hukuku, s. 44
45 İbn Hacer, Tehzib, C. IV, s. 327.
46 İbn Kesir, Bidâye, C. IX, s. 23.
47 İsfehânî, Eğânî, cüz 16, s. 35.
48 İbn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 91.
49 Veki, Ahbâr, C. II, s. 397.

geçip derhal Irak'a dönmesini emretti.[50] Şureyh'in her gittiği yerdeki ilim adamlarıyla görüşüp onlarla bilgi alış-verişinde bulunduğundan şüphe yoktur.

Şureyh, Hz. Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Urveel-Barikî, Abdurrahmân b. Ebi Bekr ve Zeyd b. Sâbit'ten rivâyette bulunmuştur.[51] Yeri gelmişken belirtelimki Şureyh, hadiste sika (güvenilir) kabul edilmiştir.[52]

Şureyh'in Dahhak b. Kays ve Mesruk ile de görüştüğünü görmekteyiz. [53]

Tabiinin önde gelenlerinden birçok kimse Şureyh'ten ilim öğrenmiştir. Şa'bi, Ebu Vail, Kays b. Ebi Hâzim, İbn Şîrîn, Abdülaziz b. Rafî, İbn Ebi Safîyye, Mücâhid b. Cübeyr, Ata b. es-Sâib, Enes b. Sirin ve İbrahim en-Nahai, Şureyh'ten ilim alanlar arasında yer almaktadırlar. [54] Bunlardan Şabi ve İbrahim en-Nahahî, Ebu Hanîfe'nin üstadı Hammâd b. Ebi Süleyman'ın hocasıdır. [55] Böylece Şureyh'in Ebu Hanîfe'nin üstadları silsilesinde yer aldığı da ortaya çıkmış olmaktadır.

Şâbî, İbn Şîrîn, İbrahim en-Nahaî, Abdülaziz b. Rafi ve diğer bazı zevat Şureyh'ten rivâyette bulunmuşlardır. [56]

Konularına göre ilk sistematik fıkıh kitaplarının Emeviler döneminde hicrî 1. yüzyılın sonunda, 2. yüzyılın başında yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu dönemde yazılan fıkıh kitaplarının hepsi bize kadar ulaşmamıştır. Bu dönemde fıkıhla ilgili kitap yazdığı halde henüz kitabı bize kadar ulaşmıyan müelliflerden birisinin de Şureyh olduğu söylenmektedir. , Ahbâru'l-Kudât, adlı eserinin 2. cildinin 189 ile 399 sayfaları arasını Şureyh ile ilgili bilgilere ayırmıştır. Hayreddin Karaman Hoca, 'in kitabında yer alan Şureyh'le ilgili bu kısmın, Şureyh'ın fıkıhla ilgili kitabının önemli bir bölümünün nakli olduğunu söylemektedir.[57] 'nin mezkur kitabında 210 sayfalık bir kısmı

50 Cuyûşî, A'lâm, s. 14.
51 Zehebî, Tezkire, C. I, s. 59; Sezgin, Târih, C. II, cüz 3, s. 16-17; Cuyûşî, A'lâm, s. 10.
52 Zehebî, Tezkire, C. I, s. 59; İbn Hacer , Tehzîb, C. IV, s. 327.
53 Veki, Ahbâr, C. II, s. 214, 216-217.
54 İbn Asâkir, C. VI, s. 310, (Nak. Cuyûşî, A'lâm, s. 10-11).
55 Muhammed Ebu Zehra, Ebu Hanîfe (Çevr. Osman Keskioğlu), İstanbul 1981, s. 85.
56 Zehebî, Tezkire, C. I, s. 59; Sezgin, Târih, C. II, cüz 3, s. 16-17.
57 Karaman, İslâm Hukuk Târihi, s. 167.

Şureyh'le ilgili bilgilere ayırmış olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Şureyh'in hayatı ve ilmî mevkii ile ilgili olarak vermiş olduğmuz bu özlü bilgilerden sonra, şimdi de onun kadılık hayatını çeşitli yönleriyle, ayrıntılı bir şekilde takip, eden bölümde, ortaya koymaya çalışacağız. Esasen ağırlıklı olarak ele alacağımız kısım, bu ikinci bölüm olacaktır. Çünkü Şureyh'in en önemli yanı kadılığıdır. İslâm Târîhinde onun kadar uzun müddet kadılıkta bulunan başka bir kimse bilinmemektedir. [58] Zaten Şureyh denilince ilk akla gelen de onun kadılığı olmaktadır.

II- ŞUREYH'İN KADILIĞI

Burada Şureyh'in kadılığı ile ilgili bilgileri dört kısıma ayırarak ele alacağız. Bunun hem konumuzun tertipli ve düzenli bir şekilde ortaya konulması, hem de Şureyh'in kadılığı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşmak isteyenlere kolaylık sağlaması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Birinci kısımda Şureyh'in kadı olarak tayin edilişini, ikinci kısımda Şureyh'in kadılıktan istifası ve kadılık müddetini, üçüncü kısımda -önemine binaen- Hz. Ömer'in Şureyh'e yazdığı mektubu, dördüncü bölümde ise Şureyh'in yargılamadaki usul ve tavrını inceleyeceğiz.

A- Şureyh'in Kadı Olarak Tayini

Şureyh'in hicrî, 18[59] veya 22[60] senesinde, 40 yaşındayken[61] Hz. Ömer tarafından Kufe'ye kadı tayin edildiği bildirilmektedir.[62] Şureyh'in Kufe'ye kadı tayin edildiği kesindir. Ancak bizim yaptığımız hesaba göre Şureyh, hicrî 13 yılında Hz. Ömer tarafından kadı tayin edilmiştir. Şöyle ki :

Şureyh, bir sonraki kısında ele alacağımız üzere hicrî 79 yılında

58 Hudârı, **Târîh**, s. 114; Cuyûşi, A'lâm, s. 26.
59 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Târihu'l-Umem ve'l-Mulûk, C. III, Kahire 1357, s. 194.
60 Cuyûşî, **A'lâm**, s. 26.
61 Cuyûşî, **A'lâm**, s. 12.
62 Ibn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, s. 91; Zehebi, **Tezkire**, C. I, s. 59; Ibn Hacer, **Tehzib**, C. IV, s. 326.

kadılıktan ayrılmıştır.[63] O, 57 yıl bu görevi devam ettirmiş[64], bu sure içerisinde yanlızca 9 yıl, hicrî 65'de başlayıp 72'de İbn ez-Zübeyr'in şehit edilmesiyle sona eren İbn ez-Zübeyr ile ilgili olaylar esnasında kadılık yapmamıştır.[65] Böylece 79'dan 66'yı çıkardığımız zaman, Şureyh'in hicrî 13 yılı civarında kadı tayin edildiği ortaya çıkmaktadır.

Şureyh'in kadı tayin edilmesi şu olaydan sonra olmuştur: Hz. Ömer, bir gün pazarlık yaparak bir kişiden bir tane at satın alır. Hz. Ömer atın sırtına kendisinden başka bir kişiyi bindirir ve atta, aksaklık meydana gelir. Hz. Ömer, atı geri vermek ister, fakat satıcı geri almak istemez. Bunun üzerine Hz. Ömer, satıcıya aramızda hükmedecek bir kişiyi belirle der. Satıcı da Şureyh'in aralarında hükmetmesini ister. Şureyh olayı dinledikten sonra Hz. Ömer'e "Ey müminlerin emiri, atı nasıl ki sağlam bir şekilde satın aldıysan aynı şekilde sağlam olarak geri vermen gerekir" der. Şureyh'in verdiği bu hüküm Hz. Ömer'in çok hoşuna gider ve onu Kufe'ye kadı tayin eder. Bu olay bazı değişik ifadelerle çeşitli kaynaklarda zikredilmekte [66] ve Hz. Ömer'in Şureyh'i o gün tanıdığı ifade edilmektedir.[67]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şureyh, hicrî 13 yılı civarında kadı tayin edilmiştir. Bundan bu olayın Hz. Ömer'in hilafeti sırasında meydana gelmiş olduğunu anlamaktayız. Çünkü, Hz. Ömer'in hilafeti hicrî 13 yılında başlamış, hicrî 23 yılında da sona ermiştir.[68] Zaten Hz. Ömer, eğer devlet başkanı olmasaydı Şureyh'i kadı tayin etme yetsine esahip olamazdı.

Hz. Ömer, kendi aleyhine hükmetmiş olmasına rağmen adaletle hükmettiğini anladığı için Şureyh'i kadı tayin ederek, kendisiyle şöhret bulduğu adaletini bir kez daha ortaya koymuştur. Şureyh de haksız gördüğü kişinin devlet başkanı olmasına aldırmaksızın onun aleyhine hüküm vererek hem dirâyetini hem de kadılığa liyakatini ortaya

---

63 Cemâluddin Ebu'l-Mehâsin, en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire, C. I, Kahire 1348/1929, s. 199.

64 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 397.

65 Taberî Târih, C. IV, s. 451; , Ahbâr, C. II, s. 397-398; Ebu Nu'aym, Hilye, C. IV, s. 133; Bahriye Üçok, İslâm Târihi Emeviler Abbasiler, Ankara 1968, s. 44.

66 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 91; Ibn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 25; ; Ahbâr, C. II, s. 189; İsfahani, Eğânî, C. VI., cüz, 16, s. 35-36.

67 Ibn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 22; , Ahbâr, C. II, s. 189.

68 Üçok, İslâm Târihi, s. 177.

koymuştur.

Corci Zeydan, Hz. Ömer'in Şureyh'i Basra'ya kadı tayin ettiğini söylemektedir.[69] Atar Hoca'nın da [70] belirtiği gibi bu doğru değildir Zira diğer kaynaklarda bunun aksi ifade edilmektedir. Ayrıca yeri gelmişken ifade edilim ki Zeyda'nın bu eserini tercüme eden Zeki Mağamiz, Şureyh'in adını "Şerîh" şeklinde yanlış olarak tercüme etmiştir. [71]

Hz. Osman zamanında kendisinden söz edilmediği için Medine ehlinin, Hz. Ömer'in Şureyh'i kadı tayin ettiğini inkar ettikleri ileri sürülmüşse de bu iddia kabul görmemiştir. [72] Zaten böyle bir iddianın tarihi gerçekler önünde de hiç bir değeri yoktur.

Şureyh'in, daha sonra İslâm Hukukçuları tarafından bir kadıda bulunması şart koşulan şartları [73] haiz olduğunu görmekteyiz. Müctehid imamların bu meydanda ileri sürdükleri şartların önemlileri şunlardır : Hür olmak, müslüman olmak, ergenlik çağına ulaşmış olmak, erkek olmak- bunun bazı istisnaları vardır deli, sağır, kör ve dilsiz olmamak, fıkhî meselelere ve muhakeme usulüne vâkıf olmak, dürüst olmak.

B- Şureyh'in Kadılık Müddeti ve Kadılıktan İstifası:

Şureyh, Hz. Ömer, Osman, Ali, Muaviye zamanlarında kadılıkta bulunmuş[74], kadılığı Abdülmelik b. Mervan'ın hilafeti sırasında Haccac'tan istifasını istediği hicrî 79 yılına kadar devam etmiştir.[75] Şureyh bu süre içerisinde devamlı olarak bu görevde kalmıştır. Bunun iki istisnası vardır :

Birincisi, Şureyh, Hz. Ali ile bir zimmî arasında meydana gelen bir ihtilafla ilgili olarak Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın babası lehine yaptığı şahitliği kabul etmemiş, bunun üzerine Hz. Ali ile Şureyh arasında tar-

69 Zeydan, İslâm Medeniyeti Târihi, s. 338.

70 Fahreddin Atar, İslâm Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Ankara 1979, s. 18-19.

71 Zeydan, a.g.e., s. 338, 341.

72 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 190.

73 Bkz. İbn Rüşd, Bidâye, C. II, s. 383-384; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, el-ihtiyâr Ta'lilu'l-Muhtâr, C. II, İstanbul 1987; s. 38; Ghulam Murtaza Azad, Judical System of Islâm, İslâmabad 1987, s. 9-26.

74 İbn Abdilberr, İstiâb, C. II, s. 607; İbn Hacer Tehzîb, C. IV, s. 326-328; İbn Kesîr Bidâye, C. IX, s. 22-25; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 189.

75 İbn Abdilberr, İstiâb, C. II, s. 607; Ebu'l-Mehâsin, Nucûm, C. I, s. 199.

tışma çıkmıştır. Bu olay üzerine Hz. Ali onu kadılıktan azletmişse de çok geçmeden, Şureyh'in haklı olduğunu anlayarak görevini iade etmiştir. (76)

İkincisi, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, Şureyh, İbn ez-Zübeyr'le ilgili olayların başlaması üzerine icra-i kaza etmekten ictinap edip, hicrî 65 senesinde Haccac'dan istifasını istemiştir.(77) İstifasının nedeni, siyasi yönden karşılık olan böyle bir zamanda ictihatla vereceği hükümlere ve kazaî çalışmalarına idareciler tarafından müdahale olunacağını düşünmesi idi. (78) Şureyh, İbn ez-Zübeyr'in miladî 692 (hicrî 72) de şehit edilmesinden (79) sonra aynı yıl, halife Abdülmelik tarafından tekrar kadılıkla görevlendirilmiştir. (80)

Bilindiği gibi İbn ez-Zübeyr Emevilerin yönetimini tanımamış 9 yıl Mekke'yi hükümet merkezi edinerek halifelik yapmıştı. Zaman zaman Irak ve Mısır kendisine tabi olmuştur. Emevilerle onun arasında çetin mücadeleler oldu. Nihâyet halife Abdülmelik, İbn ez-Zübeyr'i ortadan kaldırmak için Haccac'ı görevlendirdi. Haccac Mekke'yi kuşattı ve hicrî 72 yılında İbn ez-Zübeyr şehit edildi. (81)

Şureyh'in İbn-ez Zübeyr ile ilgili olaylar esnasında kadılık vazifesinde bulunmadığında müellifler müttefiktirler. Ancak bazı eserlerde onun bu esnada sadece üç yıl kadılığı bıraktığı ifade edilmektedir.(82) Oysa ki işin doğrusu, yukarıda da ifate ettiğimiz gibi, dokuz yıl süren mezkur olaylar esnasında Şureyh'in kadılık yapmadığıdır.(83)

Şureyh'in kadılığı bir yıl hariç Kufe'de geçmiştir. Şureyh'in sadece bir yıl Kufe'de kadılık yaptığını kadılığının geri kalan kısmının Basra'da geçtiğini söyleyen Fuat Sezgin(84) bu hususta yanılmaktadırlar. Sezgin'in bu iddiasını hiç bir müellif

---

76 Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, el-Mebsût, C. XVI, Beyrut (t.y.) s. 122, İbn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 2; Atar, **İslâm Adliye Teşkilatı**, s. 114.

77 Taberî, **Târih**, C. IV, s. 451.

78 Atar, **İslâm Adliye Teşkilatı**, s. 111.

79 Üçok, **İslâm Târihi**, s. 44.

80 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 397-398.

81 Üçok, **İslâm Târihi**, s. 44.

82 İbn Kuteybe, **Mearif**, s. 301; İbn Hacer, **Tehzib**, C. IV, s. 326-328. Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 397.

83 Ebu Nu'aym, **Hilye**, C. IV, s. 133.

84 Sezgin, **Târih**, C. II, cüz 3, s. 16-17.

desteklememektedir. Bilakis Şureyh, sadece Ziyad'ın onu Basra'ya göndermesi üzerine bir sene Basra'da kadılık yaptıktan sonra tekrar Kufe'ye dönmüştür [85]. Ibn Hacer, ibn el-Medînî'den, Şureyh'in Ziyad zamanında yedi yıl Basra'da kadılık yaptığını nakletmekte [86] ise de onun bu nakli diğer kaynaklar tarafından desteklenmemektedir.

Şureyh'in kadılıktan ayrılışı ile ilgili olarak hicrî 77 ve 79 yılları gösterilmektedir [87] En çok tercih edileni hicrî 77 yılında istifa ettiğidir. Ancak Şureyh'in kadılık müddetiyle ilgili olarak birazdan yapacağımız hesaba göre O'nun hicrî 79 yılında istifa etmiş olduğu ortaya çıkacaktır. Şureyh hicrî 79 yılında Haccacdan istifasını istemiş o da kabul etmiştir.

Şureyh'in kadılıktan ayrılmasıyla ilgili olarak iki sebep ileri sürülmektedir. Birincisi, yaşının iyice ilerlemiş olmasıdır. İkincisi ise, siyasi baskılardır. Çünkü Emevi halife ve valilerinin keyfî ve hissi davranışlarından dolayı hakimler, bağımsız olarak icra-i kaza etmekten yoksun kalmışlardı. [88] Bu her iki sebebin de onun istifasında etkili olması muhtemeldir. Ancak yaşının iyice yerleşmiş olmasının, Şureyh'in kadılıktan ayrılmasında daha çok etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü sadece siyasi baskılardan dolayı istifa edecek olsaydı, daha önceden istifa etmesi, hatta İbn ez-Zübeyr meselesi ortaya çıktığında kadılıktan ayrıldıktan sonra tekrar kadılığa dönmemesi gerekirdi. Ayrıca Şureyh'e zaman zaman halifelerden baskı geldiğini, buna rağmen onun hem bu baskılara boyun eğmediğini hem de kadılıktan ayrılmadığını görmekteyiz.[89] Bu durum da, Şureyh'in daha ziyade yaşının ilerlemesinden dolayı istifa ettiği iddiamızı kuvvetlendirmektedir.

Şureyh'in kadılık süresiyle ilgili olarak 57, 60, 70, 75 ve 77 yılları zikredilmektedir. [90] bu süreler içerisinde en çok kabul göreni 60 veya 75 yıl kadılık yaptığıdır. Fakat 60 yıl kadılık yaptığı daha çok

85 Ibn Sad, **Tabakât**, C. VI, s. 95; . **Ahbâr**, C. II, s. 397.
86 Ibn Hacer, **Tehzib**, C. IV, s. 328.
87 Taberî, **Târih**, C. IV, s. 451; ; **Ahbâr**, C II, s. 397-398; Ebu'l-Mehâsin, **Nucûm** C.I., s. 199; Zirikilî, **A'lâm**, C. II, cüz 3, s. 236.
88 Atar, **İslâm Adliye Teşkilatı**, s. 77, 105, 111.
89 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 279.
90 Ibn Kuteybe, **Meârif**, s. 301; Ibn Abdilberr, **İstiâb**, C. II, s. 607; s. 607; Ibn Hacer, **Tehzib**, C.IV, s. 326-328; Ibn Kesîr, **Bidâye**, C. IX, s. 22; Ibn Hallikân, **Vefeyât**, C. III, cüz 2, s. 167; . **Ahbâr**, C. II, s. 397.

tercih edilmektedir. Biz ise Şureyh'in 57 yıl kadılık yaptığı kanaatindeyiz. Şöyle ki :

Şureyh, yukarda da belirttiğimiz gibi, İbn ez-Zübeyr meselesi ortaya çıkınca 9 yıl kadılık yapmamıştır.[91] Buna Şureyh'in kadılık müddetini eklersek (57+9) topladığımız zaman 66 yıl yapar Şureyh'in kadılıktan istifade ettiği hicrî 79 yılından[92] 66'yı çıkırdığımızı zaman geriye 13 kalır. Hicri 13 yılı ise Hz. Ömer'in hilafetinin ilk yılıdır.[93] Şureyh'i ilk defa Hz. Ömer kadı tayin ettiğine göre, onun 57 yıldan daha fazla kadılık görevinde bulunduğun :n ileri sürülmesi, bu tarihi gerçek açısından mümkün değildir. Bun.:n için bu meselede 'in bu yöndeki rivâyetini [94] tercih ediyoruz.

Hz. Ömer, Şureyh'e aylık 100 dirhem[95] (para) ve 10 cüreyb (ölçek) zahire[96] maaş bağlanmıştı. Daha sonra Hz. Ali, Şureyh'in maaşını 500 dirheme çıkarttı.[97] Hz. Ali'nin Şureyh'in maaşını artırmasıyla ilgili olarak iki neden ileri sürmektedir: Birincisi, Hz. Ali zamanında hem yiyecek ücretleri, hem de Şureyh'in iyali artmıştı. Bunun neticesinde eski maaş hayat şartları karşısında yetersiz hale gelmişti. [98] İkincisi ise, Hz. Ali vazifesinde başarılı olan kadıları terfi ettiriyordu. Şureyh'inde görevini başarı ile yürüttüğünü görünce onun maaşını terfîen 500 dirheme çıkardı.[99] Şureyh'in maaşının artırılmasında her iki sebebin de etkili olmuş olması mümkün gözükmektedir.

Abdülmelik b. Mervan ise Şureyh'e, 10 bin dirhem ve 300 cüreyb verilmesini emretmiş, o da bunu kabul etmiştir.[100] Maalesef Şureyh'e diğer halifeler tarafından ne kadar maaş verildiğini tesbit edemedik. Fakat şurası kesindir ki Şureyh mutlaka ücret alıyordu.[101] Onun söyle dediği aktarılmaktadır. "Halifeler için icra-i kazada bulu-

---

91 Ebu Nuaym, Hilye. C. IV, s. 133.
92 Ebu'l-Mehâsin, Nucûm. C. I, s. 199.
93 Üçok, İslâm Târihi, s. 177.
94 Vekî.Ahbâr, C. II, s. 397.
95 Serahsî, Mebsût. C. XVI. s. 102.
96 Zeydan, İslâm Medeniyeti Târihi, C. I, s. 221-341.
97 Ibn Sa'd Tabakât, C. VI, s. 95; , Ahbâr, C. II, s. 234.
98 Serahsî, Mebsût, C. XVI, s. 102.
99 Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, s. 74.
100 Vekî. Ahbâr, C. II, s. 397-398.
101 Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Ayni, Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihi'l-Buhâri, C. XXIV, Beyrut (t.y.), s. 242.

nuyorum ve onlar için kendimi bu göreve hapsediyorum, nasıl olur da ücret almam?" [102]

Şureyh'in bazı arkadaşları onu, maaş aldığı için kınayarak, keşke sadece Allah'tan karşılığını umarak vazifesini yapsa, dediler. Şureyh onlara, kendisinin icra-i kaza ile meşgul olduğunu ve maaşa da muhtaç olduğunu, hazineden maaş almaması durumunda ise geçinmek için rüşvete ihtiyaç duyacağını söyleyerek cevap vermiştir.[103]

Şureyh'in bu cevabı, kamu hizmeti görenlerin, özellikle de bunlardan muhtaç durumda olanların, devletten hiç veya yeterince maaş almamaları durumunda ortaya çıkacak sosyal yarayı işaret etmesi açısından gerçekten çok manidardır. Serahsî, Şureyh'in bu cevabı ile, muhtaç durumda olan hakimin, kendisine yetecek miktarda maaş almasının-insanların mallarına tamah etmemesi için uygun olacağının açıklanmış olduğunu söyler.[104] Tabii ki burada kadı, amme hizmeti gören bir görevlidir. Dolayısıyla kamu hizmeti gören bütün görevliler-hatta özel sektörde çalışanlar da-buna dahildirler.

C- Hz. Ömer'in Şureyh'e Yazdığı Mektup ve Talimatları

Hz. Ömer Şureyh'e yazdığı mektubunda-biraz sonra görüleceği gibi-O'na insanlar arasında hüküm verirken takip edeceği usulü bildirmiştir. Bu cihetten bu mektup, Şureyh açısından büyük bir önemi haizdir. Bu nedenle mektubu ayrı bir başlık altında incelemeyi daha yararlı gördük.

Hz. Ömer'in Şureyh'e yazmış olduğu bu mektup, yine onun Basra kadısı Ebu Musa el-Eşarî'ye yazdığı mektupla [105] birlikte, İslâm Yargı Hukukunun temelini teşkil etmektedirler. Hz. Ömer'in Şureyh'e yazdığı bu mektup, az bir farklılıkla değişik kaynaklarda zikredilmektedir. [106] Önemine binaen bu mektubun tamamını buraya alıyoruz :

"Sana bir hadise intikal ettiğinde Allah'ın kitabı ile hükmet. Eğer

---

102 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 234.
103 Serahsî, Mebsût, C. XVI, s. 102.
104 Serahsî, Mebsût, C. XVI, s. 102.
105 Zeydan, İslâm Medeniyeti Târih, s. 337; Karaman, İslâm Hukuk Târihi, s. 131.
106 İbn Kesîr, Bidâye, C. IX, s. 24; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 189-190; Ebu Nu'aym, Hilye, C. IV, s. 136.

Allah'ın kitabında o olay hakkında herhangi bir hüküm bulamazsan o zaman peygamberin sünnetiyle hükümet. Eğer sana intikal eden olay hakkında ne Kur'an'da, ne de sünnette herhangi bir hüküm bulamazsan, o vakit bu hususta icma olup-olmadığını araştır. Eğer o mevzuda icma varsa, o icmaya uy. Eğer o mesele hakkında icma da yoksa, bu takdirde, adil ve salih imamların o konuda vermiş oldukları hükümlere uy. Eğer o hususta bunların da verdikleri herhangi bir hüküm yoksa, o zaman istersen kendi re'yinle ictihatta bulun, istersen hemen ictihatta bulunmayıp hüküm vermeyi tahir et ve o mesele hakkında bana danış, bu senin için daha hayırlıdır."

Hz. Ömer'in Şureyh'e yazdığı bu mektup, -görüldüğü gibi- sünnetin hüküm verirken dikkate alınma bakımından Kitap'tan sonra geldiğine delalet etmektedir.(107) Kitap ve Sünnetten sonra ise icma gelmekte, icmayı da adil ve salih imamların içtihatları izlemektedir.

Hz. Ömer'in buradaki mektubunda görülen, kaynaklar sıralamasında Sünnetin, kitap'tan sonra ikinci sırada yer alışının, daha önceden, meşhur Muaz hadisinde yer aldığını görmekteyiz.(108) Dolayısıyla mezkur mektuptaki bu sıralamanın orjinal olarak Hz. Ömer'e ait olduğunu söyleyemeyiz.

Burada, Hz. Ömer'in mektubunda görülen, Kitap, sünnet ve icma sıralamısının, daha sonra dört mezheb imamı ve diğer bazıları tarafından da benimsendiğini görmekteyiz. Sadece İmam Şâfiî Kur'an ile Sünneti kaynak sıralaması açısından eş değerde görmektedir.(109) Yeri gelmişken belirtelim ki, Hanefî usulcülerin taksiminde yer alan farz ve vacip ayrımı da Kitab'ın Sünnet üzerine takdimi ile, Kitab'a itibarın Sünnetten daha güçlü olduğu esnasından kaynaklanmaktadır. (110)

Yine şunu da ifade edelim ki, sadece Hanbelî bilginlerinden Necmuddîn et-Tûfî, kaynaklar sıralamasında maslahatın diğer bütün şeri delilerden önce geldiğini ileri sürer ve bu görüşünü aklî ve naklî

---

107 - İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, **el-Muvâfakât İslâmi İlimler Metedolojisi** (Türk. Mehmed Erdoğan), C. IV, İstanbul 1990, s. 5; Zekiyüddin Şa'ban, **İslâm Hukuk Ilminin Esasları** (Terc. İbrahim Kafi Dünmez), Ankara 1990, s. 82.

108 Ebu Davud, **Akdiye** 11/3592-3593, C. IV, s. 439-440; Tirmizî **Ahkâm**, 3/1327-1328,C V, s. 8-9.

109 Bkz. Şener, **İslâm Hukuku**, s. 47, 53, 56, 59, 69, 70.

110 Şatıbi, Muvâfakât, C. IV, s. 6.

delillerle ispatlamaya çalışır. [111]

Hz. Ömer bu mektubun dışında çeşitli fer'i meselelerle ilgili olarak da zaman zaman Şureyh'e mektup yazarak ona yol göstermiştir.[112] Ara sıra Şureyh'in de karşılaştığı meselelerle ilgili olarak Hz. Ömer'e mektup yazıp ona danıştığını görmekteyiz. [113] Hatta aynı meseleyle ilgili olarak iki defa karşılıklı olarak yazıştıklarına dahi şahit olmaktayız.[114] Diğer yandan bu yazışmalardan Şureyh'in-diğer halifelere nisbetle- Hz. Ömer'le daha iyi bir diyaloğa sahip olduğunu anlamaktayız.

Hz. Ömer Şureyh'i kadı tayin ettiği zaman ona tefrikaya düşüp zarar görme, hüküm verirken başkalarıyla istişare edip onlara tabi olma, demiştir.[115] Hz. Ömer bu son iki tavsiyesiyle, ehil olmayan kişilerle istişare edip, onların görüşmelerine tabi olmayı kast etmiş olmalıdır. Çünkü kendisi yukarıdaki mektubunda istişareyi tavsiye ettiği gibi Kur'an da tavsiye edilmektedir.[116] Ayrıca Peygamberimiz de hayatı boyunca gerektiğinde istişareye başvurmuştur.[117] Hz. Ömer, ayrıca Şureyh'e rüşvet almamasını da-önemine binaen-tenbihlemişti.[118] Peygamberimizin de aslında lanet etmek adeti olmamasına rağmen, rüşvet alana da verenede lanet etmiş olması[119] bizlere rüşvet meselesinin önemini göstermektedir. Rüşvetin önemli toplumsal sorunlardan birisi haline geldiği ve rüşvetten muzdarip olmayan kişinin hemen hemen kalmadığı günümüzde, bu konuda fazla söz söylemeye gerek olmadığı kanaatindeyiz.

D- Şureyh'in Yargılamadaki Usulu ve Tavrı

Biz Şurey'in yargılamadaki usul ve tavrını onunla ilgili olarak kitaplarda yer alan bilgileri inceleyerek ortaya koymaya çalıştık. Yoksa Şureyh'in yargılamadaki usul ve tavrını -bildiğimiz kadarıyla-şu ana kadar hiç bir kimse müstakil ola[illegible]k ele alıp incelememiştir.

---

111 Bkz. Abdülkadir Şener, **Kıyas Istihsan İstislah**, Ankara 1971, s. 151-153; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, **el-İstislâhu ve'l-Masâli-hu'l-Mursele fi'ş-Şeriati'l-İslâmiyye ve Usûli Fıkhihe**, 1. Bsk., Dımeşk 1408/1988, s. 75-78.

112 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 191, 192, 193.

113 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 193.

114 Vekî, **a.g.e.**, C.II, s. 194.

115 Vekî, **a.g.e.** C. II, s. 190; İsfehânî, **Eğâni**, C. VI, cüz 16, s. 36.

116 eş-Şûrâ, 42/38.

117 Msl. Bkz. Ahmed Davudoğlu, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, C. VIII, İstanbul 1983, Cihâd ve's-Siyer, 30/38, s. 569.

118 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 190.

119 Ebu Davûd, **Akdiye**, 4/3580, C. II, s. 431; Muhammed b. Yezîd b. Mâce, **es-Sunen**, C. II, İstanbul 1992, **Ahkâm**, 2/2313, s. 775; Tirmizi, Ahkâm, 9/1336, C. V, s. 15.

1- Şureyh'in Yargılamadaki Usulu

a- Tarafların delilsiz sözlerine önem vermezdi.(120) Şeriatda da asıl şudur ki kadı hiç bir delile dayanmadan karar veremez(121), böyle de olması gerekir. Aksi durumda hem davacı hem de davalı kendilerinin haklı olduklarını ileri süreceklerinden, kadıların kendilerine intikal eden davaları sonuçlandırmaları mümkün olamazdı.

Şureyh mahkemede önce davacıya (muddeîye) söz hakı vererek(122) "Beyyine muddeîye (davacıya) yemin ise müddeâ aleyhe (davalıya) gerekir" hadisini (123) kendisine düstür edinmiştir.

Bilindiği gibi ispat çeşitleri için ana kavram olarak delil terimi kullanılır. Bazı alimler bu ifadeyi "beyyince" (şahitlik) ile eş anlamlı olarak kullanırlar. Her iki terim de Kur'an'ın ifadesidir. Ancak "delil", daha kapsamlı bir kavram oluşturmaktadır. Genel olarak hakime kesin bilgi temin eden her delile, "beyyine" denir. Özel manada ise beyyine her zaman "Şahit" delilini ifade eder.(124)

Başlıca ispat yolları ve araçlarını şu şekilde sıralayabiliriz : Şahitlik, yemin, yeminden çekinme ve ikrar (125). Şureyh'in yargılama esnasında bu ispat yollarını kullandığını özellikle de şahitliğe daha çok önem verdiğini görmekteyiz. (126) Şureyh'in şu sözü bu durumu çok iyi ifade etmektedir: "İcra-i kazada bulunmak ancak bir kordur, bu koru iki değnekle yani iki şahitle kendinden uzaklaştır." (127) Zaten islam muhakeme usulünde şahitlik, çok önemli bir role sahiptir.(128)

Şunu da belirtelim ki Şureyh dava hakkındaki kendi bilgi ve kanaatine hükme mesned teşkil ettirmezdi.(129) Bu mesele İslâm Hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur. Her iki görüş sahipleri de bir takım naklî ve aklî delillere dayanmaktadırlar. (130)

---

120 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 92; , Ahbâr, C. II, s. 306, 373.

121 Ibn Rüşd, Bidâye, C. II, s. 392.

122 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 307.

123 Tirmizi, Ahkâm, 12/1341, C. V, s. 20.

124 Abdolbjavad Falaturi-Reinhbard May, İslâm Hukûku Üzerine Araştırmalar, İslâm Hukukunda Muhâkeme Usûlu ve Hâkim (Makale) (Çev. Halit Ünal), Kayseri 1994, s. 66, 68.

125 Bkz. Ibn Rüşd, Bidâye, C. II, s. 385; Azad, Judical System of İslâm, s. 78-80.

126 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 93-94; Ahmed b. Ömer el-Hassâf, Şerhu Ebi'l-Kâdî, C. I, Bağdat 1397/1977, s. 242; , Ahbâr, C. II, s. 309, 310, 342; Ebu Nu'aym, Hilye, C. IV, s. 135.

127 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 288.

128 Falaturi-May, Klasik İslâm Hukukunda Muhâkeme Usûlü ve Hâkim, s. 68.

129 Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Buhâri,el-Câmiu's-Sahîh, C. VIII, (y.y) (t.y), s. 113; Ibn Sa'd, Tabakât, C., VI, s. 95.

130 Ibn Rüşd, Bidâye, C. II, s. 292; Vehbe ez-Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuh, C. VI, 3. Bsk, Dımeşk 1409/1989, s. 490-492.

Hakimin kendi bilgisine dayanarak karar vermesini caiz görmeyenler, aksi durumda, hakimin taraf tuttuğundan şüphe edileceğini söylerler. Malikî ve Hanbelîler bu görüştedirler.[131]

Hakimin kendi bilgisiyle karar verebileceğini söyleyenler ise haki, zan ifade eden iki şahidin beyanlarına dayanarak karar verebildiğine göre, sahip olduğu kesin bilgiye dayanarak karar verebilmesi öncelikli olarak lazım gelir derler. İmam Şafiî, Ebu Hanîfe ve bir cemaat da bu görüştedirler.[132]

Şeriatta asıl olan hakimin hiç bir delile dayanmadan karar vermeyeceğidir. Bunun için birinci görüş şeriattaki bu asıla uygundur.[133]

b- Şureyh'in-yukarıda belirttiğimiz üzere-Hz. Ömer'in kendisine yazdığı mektupta belirttiklerine uyduğunu görmekteyiz. Bu meyanda olmak üzere Şureyh'in, Hz. Ömer'in belirttiği, "Sana bir olay intikal ettiğinde Allah'ın kitabıyla hükmet. Eğer Allah'ın Kitabında o olay hakkında herhangi bir hüküm bulamazsan peygamberin sünnetiyle hükmet" düsturuna uyduğunu görmekteyiz.

Şureyh, "Biz hadisleri onların içerisine uydurma olanlar karışmadan önce işittik."[134] derdi. Bunun için hadislere büyük önem verirdi. Eğer kendisine intikal eden olay hakkında âyet veya hadis varsa bu durumda asla kıyasa başvurmaz, âyet ve hadislerle yetinirdi.[135] Buna karşılık kendisine intikal eden mesele ile ilgili âyet ve hadislerde herhangi bir hüküm bulamazsa, bu durumda sahabe fetvalarına özelliklede Hulefa-i Raşidin'in uygulama ve fetvalarına başvururdu. Bu arada Şureyh'in özellikle de Hz. Ömer'in içtihat ve uygulamalarına özel bir önem verdiğini görmekteyiz.[136]

---

131 Ibn Rüşd, **Bidâye**, C. II, s. 292; Muhammed b. Ebi Bekr b. Kayyim el-Cevziyye, **et-Turuku'l-Hukumiyyeth fi's-Siyâseti'ş-Şeri'yye**, Mısır 1317, s. 175-176. Bu görüş sahiplerinin nakli delilleri için bkz. Mâlik b. Enes, Muvatta, C. II, Beyrut (t.y), **Akdiye**, s. 197; Ahmed, Müsned, C. VI, s. 290, 308, 320; Ayni Umde, **Ahkâm**, 42, C. XXIV, s. 256-257; Davudoğlu, Sahih-i Müslim, Akdiye, 3/1713, C. VIII s. 401-402; Ebu Davud, **Akdiye**, 7/3583, C. IV, s. 433-434; Ibn Mâce, **Ahkâm**, 5/2317-2318, C. II, s. 777, Tirmizî, **Ahkâm**, 11/1339, C. V, s. 17-18; [illegible] Şu'ayb b. Ali b. Sinan en-Nesâî, es-Sunen, C. VIII, Beyrut (t.y) (Suyûtî'nin Şerhi ve [illegible] Hâşiyesi ile beraber), **Adâbu'l-Kudât**, s. 233, 247.

132 Ebu Bekr b. Me'sûd el-Kâsâni, **Bedâiu's-Sanâî fi Tertibi'ş-Şerâi**, C. VII, 2. Bsk. [illegible] 1406/1986, s. 6-7; Serahsî, Mebsût, C. XVI, s. 93-94. Bu görüş sahiblerinin nakli delilleri için bkz. Ebu Davud, **Diyât**, 13/4534, C. V, s. 300-301; Ibn Mâce, **Diyât**, 10/2638, C. II, s. 881.

133 Ibn Rüşd, **Bidâye**, C. II, s. 392.

134 Cuyûşî, **A'lâm**, s. 11.

135 Ibn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, 94; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 196, 214, 236, 249, 252, 253, 254, [illegible] 287, 336, 337, 347.

136 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 194, 238, 336, 337, 347, 350.

Eğer Şureyh, önüne gelen olayla ilgili âyet, hadis ve sahabe fetvalarında herhangi bir hüküm bulamazsa bu durumda re'yi ile ictihatta bulunup hüküm vermekten de kaçınmazdı.[137]

c- Şureyh, şüphe ile hüküm vermezdi.[138] Peygamberimiz de hadislerinde, şüpheyle hüküm verilmemesini, afta hata etmenin cezada hata etmekten daha hayırlı olduğunu beyan etmişlerdir.[139] Çünkü verilip infaz edilen cezadan, daha sonra haksız olduğu anlaşılsa bile geri dönülmesi, bu haksız cezanın daha sonra telafi edilmesi hemen hemen imkansızdır. Buna karşılık suçsuz olduğuna karar verilen bir kişinin, daha sonra suçlulu olduğunun anlaşılması durumunda cezalandırılması ise kolay olur.

d- Şureyh mahkemede hazır olmayan kişi hakında hüküm vermezdi.[140] Bu mesele daha sonra İslâm Hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur. Hanefîler bu konuda Şureyh'in görüşünü kabul etmişlerdir.[141] Delil olarak da peygamberimizin Hz. Ali'yi Yemen'e gönderirken ona söylediği şu sözü ileri sürerler: "Birbirini dava edenlerden herhangi birine, diğerini dinlemedikçe karar verme"[142]

Malikî, Şafiî ve Hanbelîler ise, uzak yerlerde oturan kişiler aleyhine sırf Allah hakkı olanlar dışında beyyine olması şartı ile, hüküm verilebileceği görüşündedirler.[143] Bunlar da Hind hadisini kendilerine delil gösterirler. Ebu Sufyan'ın eşi Hind, peygamberimize gelerek. Ey Allah'ın Rasulu, Ebu Sufyan cimri bir kişidir, onun haberi olmadan, onun malından aldıklarımın dışında, bana ve çocuğuma yetecek kadar bize bir şey vermiyor, onun malından bu şekilde habersiz olarak almamda bana günah varmıdır diye sordu. Peygamberimiz de -Ebu Sufyan'ı dinlemeden-maruf bir şekilde sana ve çocuğuna yetecek kadar al, buyurdular.[144]

---

137 Ibn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, s. 91; , Ahbâr, C. II, s. 189. 200; Ibn Hallikân, **Vefeyât**, C. II, cüz I, s. 168-169; Ibn Abdi Rabbih, **İkd**, C. I, s. 91; C. IV, s. 42; Ebu Nu'aynı, **Hilye**, C. IV, s. 137; İsfahâni, **Eğâni**, C. VI, cüz 16, s. 36.

138 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 343, 363.

139 Timizî, **Hudûd**, 2/1424, C. V, s. 112-113; **Ibn** Mâce, Hudûd, 5/2544-2545, C. II, s. 750.

140 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 289.

141 Serahsî, **Mebsût**, C. XVII, s. 39; Kâsânî, **Bedâi**, C. VI, s. 222; Mevsilî, İhtiyâr, C. II, s. 87.

142 Ahmed Müsned, C. I, s. 149; **Ebu Davud**, **Akdiye**, 6/3582, C. IV, s. 432-433; Tirmizi, **Ahkâm**, 5/1331, C. V., s. 11.

143 Ibn Rüşd, **Bidâye**, C. II, s. 392-393; Zühaylî, **Fıkh**, C. VI, s. 497.

144 Abdullah b. Abdirrahmân **ed-Dârimi**, es-Sünen, C. II, (y.y.) (t.y), **Nikah**, s. 159; Aynî, Umde, Ahkâm, 41, C. XXIV, s. 255; Nesâî, **Adâbu'l-Kudât**, C. VIII, s. 246-247; Ibn Mâce, **Ticârât**, 65/2293, C. II, s. 769.

Hakimin, öncelikle olarak tarafları mahkemede hazır bulundurmak için gerekli tedbirleri alması gerekir. Eğer buna rağmen taraflardan birisi kasıtlı olarak mahkemeden kaçıyorsa veya taraflardan birisine ulaşılamıyorsa, bu durumda hakimin mevcut tarafın hakkını gözeterek davaya bakması ve sonuçlandırması uygun olur kanaatindeyiz. Yukarıda Peygamberimizin Hz. Ali'ye söylediği sözü bu yönde anlamamız gerekir diye düşünüyoruz.

e- Şureyh, verdiği hükümden hemen hemen hiç dönmezdi.(145) Bu mesele de daha sonra İslâm Hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur. Çoğunluğa göre hakim karar vermeden önce şahitlerin ifade değiştirmesi veya yalan söylediklerinin anlaşımması durumunda, dava düşer. Bu durumun hakimin karar vermesinden sonra olması durumunda ise, İmam Malik'e göre hüküm değişmez, diğerlerine göre ise değişir.(146) Hakim öyle karar verdi diye, yanlışın devam ettirilmesi yerine, mevcut hatanın mümkün mertebe telafisi cihetine gidilmesi daha makul olacaktır.

f- Şureyh evinde hüküm vermeyi sevmezdi(147) Onun sadece yağmurlu günlerde(148) ve bayram günlerinde(149) evinde hüküm verdiğini görüyoruz. Şureyh'in evinde hüküm verirken görüldüğünü belirten rivâyetleri(150) bu şekilde anlamak gerekir. Çünkü Şureyh esasen mescidde hüküm verirdi.(151)

Hakimin evde veya mescidde davalara bakıp bakamayacağını konusu da daha sonra tartışılmıştır.(152) Fakat şurası kesindir ki, İslâm'da kadılar, önce evde, daha sonra mecsidde(153) daha sonra da bu iş için özel binalar tesis edilince buralarda icra-i kaza etmişlerdir. Davaların bakılması için özel bir daire ilk defa aslen Türk olan ve 1154'de tahta geçen Nureddin Zengi (1146-1173) tarafından yaptırılmıştır.(154)

Şureyh, mahkemede oturuyor olduğu halde hüküm verirdi.(155)

---

145 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 92-93; , Ahbâr, C. II, s. 283.

146 Ibn Rüşd, Bidâye, C. II- s. 394-395.

147 Vekî, Ahbâr, C. II- s. 225.

148 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s. 92; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 316.

149 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 225.

150 Vekî, a.g.e., C. II, s. 225, 313.

151 Vekî, a.g.e., C. II, s. 225-226, 316; Ayni Umde, C. XXIV, s. 244.

152 Kâsânî, Bedâi, C. VII, s. 13; Mevsılî, İhtiyâr, C.II, s. 85.

153 Zeydani, İslâm Medeniyeti Târihi, s. 340; Karaman, İslâm Hukuk Târihi, s. 260.

154 Zeydan, a.g.e., s. 346; Philip K. Hitti, Siyasi ve Kültürel İslâm Târihi (Çev. Salih Tuğ), C. II, İstanbul 1989, s. 756; Corl Brockelmann, İslâm Ulusları ve Devletleri Târihi (Çev. Neşat Çağatay), Ankara 1992, s. 184.

155 Vekî, Ahbâr, C. II, s. 226.

g-Şureyh yanında hukukçular olduğu halde duruşmayı yürütür ve onlarla istişarede bulunurdu.[156] Daha sonra İslâm hukukçuları, hakimin yanında gerek kendilerine danışacağı hukukçuların bulunmasının, gerekse duruma ve ihtiyaca göre mütrecim, adil kitap ve arşiv memuru gibi idiğer lüzumlu elemanların bulunmasının müstehap olacağını söylemişlerdir.[157]

Şureyh ayrıca şurti adlı bir memur ile inzibatı sağlıyordu.[158] Özel görevlilerle, mahkemenin inzibatının sağlanması işinin günümüze kadar sürüp geldiğini görmekteyiz.

h- Şureyh, davalara zeval (öğle) ile akşam arasında bakardı. Akşamları hüküm vermeyi sevmezdi. Çünkü akşamları istirahat ederdi[159] Böylece Şureyh'te de kendine göre bir mesai anlayışı olduğunu görmekteyiz.

Şureyh'in günümüzde olduğu gibi muhakeme esnasında giydiği özel bir elbisesi yoktu.[160]

Şureyh, kızgın ve aç olduğu zamanlarda hüküm vermezdi.[161] Bu hususta Peygamberimiz, "Kadı kızgın iken hüküm vermesin[162], kadı ancak aç ve susuz olmadığı zaman hüküm versin"[163] buyurmuştur. Hakimin, bu gibi durumlarda hüküm vermekten men edilmesinin sebebi, bu gibi hallerin, onun kendisine intikal eden meseleyi iyice düşünüp anlamasına, neticede isabetli hüküm vermesine engel olmasıdır.[164]

Şureyh, yalnızca mülsümanlar arasında icra-i kaza etmek üzere kadı tayin edildiği için[165] haraç arazisi hakkında hüküm vermezdi.[166]

156 Veki, **Ahbâr**. C. II, s. 228-229, 316.
157 Serahsî, **Mebsût**, C. XVI, s. 71; Mevsilî, **İhtiyâr**, C. II, s. 85.
158 Veki, **Ahbâr**. C. II. s. 316.
159 Vekî, **Ahbâr**. C. II, s. 336.
160 İbn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, s. 96-97, Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 218
161 İbn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, s. 94.
162 Ahmed, Müsned, C. V, s. 52; Ayni Umde, Ahkâm, 22, C. XXIV, s. 233; Davudoğlu Sahih-i Müslim, Akdiye, 7/1717, C. VIII, s. 415; Ebu Davuk, Akdiye, 8/3589, C. IV, s. 437; İbn Mâce, Ahkâm, 4/2316; C. II, s.772, Tirmizî, **Ahkâm**, 7/1334, C. V, s. 13; Nesâî, Adâbu'l-Kudât, C. V, s. 237, 238, 247; Ali b. Ömer ed-Dârekutni, es-Sunen, C. IV, Kâhire 1966, Akdiye ve Ahkâm, 12, 13, s. 205-206.
163 Dârekutni, **Akdiye ve Ahkâm**, 14, C. IV, s. 209.
164 İbn Rüşd, **Bidâye**, C. II, s. 395; Mevsilî, **İhtiyâr**, C. II, s. 86-87.
165 Atar, **İslâm Adliye Teşkilatı**, s. 224.
166 İbn Sa'd, **Tabakât**, C. VI, s. 93.

2- Şureyh'in Yargılamadaki Tavrı

a- Şureyh gerçeği bulmak ve insanların haklarını korumak için -insanların kendisinden razı olup olmadıklarına bakmaksızın-çok hırslı hareket ederdi. Şureyh'in şu sözü çok meşhurdur: "İnsanların yarısı (kadı olmamdan sonra) bana dargın hale geldi" Şureyh insanların eziyet görmelerine ve zarara uğramalarına asla müsaade etmezdi.[167]

Şureyh, ifa etmekle olduğu vazifenin ne kadar ağır mesuliyeti mucip olduğunun idraki içinde idi[168] Hz. Peygamber de, "Kim, insanlar arasında kadı yapılırsa (sanki) bıçaksız olarak kesilmiş (gibi) olur"[169] sözleriyle bu ağır mesuliyete işaret buyurmuşlardır. Hemen belirtelim ki ağır sorumluluğu gerektiren bu görevi hakkıyla yerine getirenler için, ictihatlarında yanılsalar bile ecir elde edecekleri, yine peygamberimiz tarafından ifade buyurulduğu gibi, ictihat edip de ictihadın da isabet edenlere ise hadiselerin bir kısmında iki, diğer bir kısmında ise on sevap verileceği müjdelenmiştir. [170]

b- Şureyh yargılamada taraflara veya taraflardan birine delil telkin etmezdi.[171] Şureyh'in bunun aksine davranışda bulunması onun tarafsız olması gereken konumuna gölge düşüreceği gibi, verceği hükme de gölge düşmesine neden olurdu. Zaten Şureyh de muhakeme esnasında şüpheye sebebiyet verebilecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınmaya büyük bir özen göstermiştir.[172]

c- Şureyh. muhakeme esnasında taraflara kaşı sert davranmaz[173], tarafları sözlerini bitirinceye kadar büyük bir sabırla dinlerdi[174] Her iki tarafa da eşit davranırdı.[175] Bunun aksi tutum ve davranışlar insanların hem hâkimlere hem de adalete olan güvenlerinin sarsılmasına neden olur ki bunun toplumda ne kadar büyük sıkıntılara yol açacağı açıktır. Peygamberimiz de bir hadis-i

167 Ibn Asâkir, C. VI, s. 308 (Nakl. Cuyûşî, A'lâm, s. 13); Cuyûşî, Alâm, s. 16.

168 Vekî, **Ahbâr**, C. II, s. 288.

169 Ebu Davud, Akdiye, 1/3571-3572, C. IV, s. 426-427; Ibn Mâce, **Ahkâm**, 1/2308, C. II, s. 744; Tirmizi, Ahkâm, 1/1325, C. V, s. 6; Dârekutnî, **Akdiye ve Ahkâm** 5, 6, 7, C. IV, s. 203-204.

170 Ahmed, Musned, C II, s. 187; Aynî, Umde, **İ'tisâm**, 120, C. XXV, s. 66-67; Davudoğlu Sahih-i Müslim, **Akdiye**, 6/1716, C. VIII, s. 413; Ebu Davud, Akdiye, 2/3574, C. IV, s. 428; Ibn Mâce, Ahkâm, 3/2314, C II, s. 776; Nesâî, **Adâbu'l-Kudât**, C. VIII, s. 223-224; Dârekutnî, Akdiye ve Ahkâm, 1-4, C. IV, s. 203; 8, C. IV, s. 204; 22-25, C IV, s. 210-211.

171 Ibn Sa'd, **Tabakât**, C? VI, s. 91-92; , Ahbâr, C. II, s. 220-225.

172 Vekî, **a.g.e.**, C. II, s. 336.

173 Ibn Sa'd, **Tabakaât**, C. VI, s. 91-92; a.g.e., C. II., s. 220.

174 Vekî, **a.g.e.**, C. II, s. 306.

175 V ekî, **a.g.e.**, C. II, s. 284, 294-295.

şeriflerinde, hâkimin taraflara işaretinde, bakışında, hatta ses tonunda bile eşit davranmasını emir buyurmuşlardır.[176] Hz. Ömer de Musa el-Eş'arîye yazdığı meşhur mektubunda, onu, bu konuda uyarmıştı.[177]

d- Şureyh ne yakınlarına-oğlu bile olsa-ne de başkalarına kesinlikle iltimasda bulunmazdı. Oğlunu bile hapse attığı, başka bir yakınını da hapse attığı ve ona, "Şüphesiz ki seni ben hapsetmedim, seni yanlızca hak hapsetti" dediği bilinmektedir.[178]

e- Şureyh tarafların kendilerini acındırmaya çalışmalarına[179] çeşitli şekillerde duygu sömürüsü yapmalarına asla itibar etmezdi. Örneğin taraflardan birisinin ağlamasını, asla onu mazlumiyetine delalet saymazdı. Delil olarak da Hz. Yusuf'u kuyuya atan kardeşiyle ilgili "Yusufun kardeşleri akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler"[180] âyetini zikreder ve halbuki onlar Yusuf'a zulmetmişlerdi, derdi.[181]

f- Şureyh, eğer zulme herhangi bir hakkın kaybolmasına sebebiyet vermeyecekse muhakeme esnasında dahi kinayeli konuşmadan, tarizden ve şaka yapmaktan çekinmezdi.[182] Kanaatimize göre muhakeme esnasında bu tür davranışlardan, yargılamanın ciddiyetini korumak açısından mümkün mertebe kaçınmakta yarar vardır.

Burada Şureyh'le ilgili olarak bir meseleye daha değinmemizin yararlı olacağı kanaatindeyiz ki o da şudur : Kaynaklarda Şureyh'in hediye kabul ettiği ve misliyle mukabelede bulunduğu ifade edilmektedir.[183] Fakat Şureyh'in kimlerin hediyesini kabul ettiği belirtilmektedir. Bunun için biz Şureyh'in davalarına baktığı kişilerden hediye kabul ettiğini kesin olarak iddia edebilecek durumda değiliz. Ancak kaynaklarda bu konuyla ilgili olarak geçen ifadelerden onun hediye kabul etmede müsamahalı olduğunu anlamaktayız. Bu mesele daha sonra İslâm Hukukçuları tarafından da ele alınmış, kadılık görevinde bulunanların akrabaları ve bu göreve gelmeden önce hediyeleştikleri kişiler dışında, hediye kabul etmelerinin uygun

---

176 Dârekutnî, Akdiye ve Ahkâm, 10, 11, C. IV, s. 205.

177 Dârektunî, Akdiye ve Ahkâm, 15, 16, C. IV, s. 209.

178 Ibn Sad, Tabakât, C. VI, s. 92; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 276, 279, 281, 296, 308, 309; Ibn Abdi Rabbih, İkd, C. I, s. 90; C. IV, s. 26, 48; Ibn Asâkir, C VI, s. 308 (Nakl Cuyûşî, A'lâm, s. 13).

179 Vekî, a.g.e., C. II, s. 220.

180 Yusuf, 12/16.

181 Ibn Abdi Rabbih, İkd, C. I., s. 89.

182 Cuyûşi, A'lâm, s. 31-32.

183 Ibn Sa'd, Tabakât, C. VI, s 98; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 215, 226.

olmayacağı belirtilmiştir.[184]

Kanaatimizce amme hizmeti görenlerin, özellikle de Şureyh gibi çok önemli ve hassas görevde bulunanların hediye alış-verişinde bulunmalarının bir çok yönden sakıncası olduğu için mutlaka bundan kaçınılması gerekir. Aksi takdirde hediyeleşmenin gizli bir rüşvet haline kolayca dönüşeceği açıktır.

SONUÇ:

İslâmîyette kadılık vazifesinde en uzun süre kalan kişi ünvanına sahip olan Şureyh, aynı zamanda bu görevdeki liyakatı ile de İslâm Yargı Hukukuna silinmez bir damga vurmuştur. Hz. Ali ona, "Arapların en iyi kadılık yapanı sensin" demiştir.[185] Halifelerin değişmesine, hatta devirlerin değişmesine rağmen yerini koruyabilmesi, onun kadılık vazifesine ne kadar layık olduğunu göstermektedir. Bir halifeyi dahi -Hz. Ömer ve Ali örneklerinde olduğu gibi- normal bir vatandaş gibi yargılaması, siyasi otoritelerin isteklerini tereddütsüz geri çevirmesi, Şureyh'in kadılıktaki dirâyet ve liyakatini ortaya koymaktadır.

Şureyh'den birbirine muhalif bir çok görüşün nakledildiğini görmekteyiz. Onun altmış yıldan fazla fıkıhla (daha doğrusu kaza ile) meşgul olduğunu göz önüne alırsak, bunu tabii karşılamamız gerekir. Çünkü durum ve şartların değişmesiyle hükümlerinde -İslâm'ın ruhuna ve ümmetin yararına olmak koşuluyla- değiştiği bilinmektedir. Mecelle'de de ifadesini bulan[186] bu durumun bir çok örneğine müçtehidlerde de şahit olmaktayız.

Bu kısa çalışmamızda Şureyh'i bütün yönleriyle yeterli derecede tanıttığımız iddiasında değiliz. Zaten bir makale çerçevesinde bunu yapmak da mümkün değildir. Şureyh'le ilgili bilgiler çeşitli fıkıh ve tarih kitaplarının içerisinde dağınık halde bulunmaktadır. Ancak tabakat kitaplarında belli bir başlık altında onunla ilgili bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin çok daha ayrıntılı çalışmalarla ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bundan sonra Şureyh'in İslâm Hukukundaki-özellikle İslâm Yargı Hukukundaki- yeri ve konumu daha iyi, daha doğru ve daha tatmin edici bir şekilde ortaya çıkacaktır.

---

184 Kâsânî, Bedâi, C. VII, s. 9-10; Zühaylî, Fıkh, C. VI, s. 501-502.

185 Ebu Nu'aym, Hilye, C. IV, s. 134;; Vekî, Ahbâr, C. II, s. 195.

186 Mecelle, mad. 39.

BİBLİYOĞRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm.

- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah, **el-Müsned** el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- Atar, Fahreddin, **İslâm Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, Gaye Matbaası, Ankara 1979.
- Aynî Bedruddîn Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, **'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (t.y.).
- Azad, Ghulam Murtaza, **Judical System Of İslâm**, 1. Bsk., İslâmic Research Institute, Islamabad 1987.
- Berki, (Ali Himmit) - Keskioğlu, Osman, **Hatemu'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı**, Emel Matbaacılık Ltd. Şti. Ankara 1986.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu** Elif Ofset Tesisleri, İstanbul 1985.
- Brockelmann, Corl, **İslâm Ulusları ve Devletleri** (Çev. Neşat Çağatay), Türk Târîh Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm, **el-Câmiu's-Sahîh**, Daru't-Tıbâati'l-Amira, (y.y.), (t.y.)
- Cuyûşî, Muhammed İbrâhîm, **A'lamu'l-Kadâ fi'l-İslâm**, Dâru'l-İttihâdi'l-Arabî, Mısır 1978.
- Dârektunî, Ali b. Ömer, **es-Sunen**, Kâhire 1966.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân, **es-Sunen**, Dâru İhyâi's-sünneti'n-Nebeviyye, (y.y) (t.y).
- Davudoğlu Ahmed, **Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, Renk Ofset, İstanbul 1977.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, **es-Sunen** (Terc. İbrahim Koçaşlı), Milsan A.Ş., İstanbul 1983.
- Ebu'l-Mehâsin, Cemaluddîn, **en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûkı Mısır ve'l-Kâhire**, Matbaatu Dari'l-Kutubi'l-Mısrıyye, Kâhire 1348/1929.
- Ebu Nu'aym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehâni **Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatu'l-Asfiyâ**, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1394/1974.
- Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanîfe** (Çev. Osman Keskioğlu), Elif Ofset Tesisleri, İstanbul 1981.
- Falaturi (Abdoldjavod)-May, Reinhard **İslâm Hukuku Üzerine Araştırmalar, Klasik İslâm Hukukunda Muhakeme Usûlü ve Hakim** (Çev. Halit Ünal), (Makale), Usûl Yayınları, Kayseri 1994.
- Hassâf, Ahmed b. Ömer eş-Şeybânî, **Şerhu Edebi'l-Kâdî**, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdat 1397/1977.

- Hitti Philip K **Siyasi ve Kültürel İslâm Târîhi** (Çev. Salih Tuğ), Pamuk Ofset, İstanbul 1989.
- Hudarî, Muhammed, **Târihu't-Teşrii'l-İslâmî**, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1983.
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah, **el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Eshâb**, Matbaatu Meclisi Daireti'l-Meârif en Nizâmiyye, Haydarabâd 1319.
- İbn Abdi Rabbih, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed, **el-İkdu'l-Ferîd**, Matbaatu Lecneti't-Telif ve't-Tercüme ve'n-Neşr Kâhire 1367/1948.
- İbn Aşûr, M. Tâhir, **İslâm Hukuk Felsefesi** (Çev. Vecdi Akyüz-Mehmed Erdoğan), Ay-yıldız Matbaası. İstanbul 1988.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî **Tehzîbu't-Tehzîb**, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Meârif en-Nizâmiyye, Hind 1325.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed, **Vefeyâtu'l-Ayân ve Enbâu Enbâi'Z-zaman**, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1367/1948.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhayy, **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbârı Men Zeheb**, Matbaatu's-Sıdki'l-Hayriyye, Kâhire 1350.
- İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr el-Cevziyye, **et-Turuku'l Hukmiyyeh fî's-Siyâseti'ş-Şer'iyye**, Matbaatu'l Adâb ve'l-Müeyyid, Mısır 1317.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye fî't-Târih**, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1351/1932.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî **el-Meârif** (Terc. Hasan Ege), Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul (t.y.)
- İbn Mâce, Muhammed . Yezîd, **es-Sunen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (el-Hafîd), **Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid**, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul 1985.
- İbn Sa'd, Muhammed, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Matbaatu Brill, Berlin 1347.
- İsfahâni, Ebu'l-Ferec, **el-Eğân**, Matbaatu't-Tekaddüm, Mısır (t.y.)
- Karaman, Hayreddin, **İslâm Hukuk Târîhi**, Zafer Matbaası, İstanbul 1989.
- Kâsânî, Ebu Bekr b. Mes'ûd, **Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi'ş-Şerâi**, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1986.
- Mâlik b. Enes, **Muvatta**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y.)
- Mecelle, (**Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**) Neş. Ali Himmet Berki, Üç-er Ofset, İstanbul 1985.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtyâr Ta'lîlu'l-Muhtâr**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb b. Ali b. Sinan, **es-Sunen**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (t.y.), (Suyutî'nin Şerhi ve Sindî'nin Hâşiyesi ile beraber).
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed, **el-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut. (t..y.)

- Sezgin, Fuat, **Târîhu't-Turâsi'l-Arabî** (Arapçaya Çev. Mahmud Fehmi Hicâzî), el-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi Yayını, (b.y.) 1403/1983.
- Şa'ban, Zekiyüddin, **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (Terc. İbrahim Kâfî Dönmez), Emel Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1990.
- Şâtıbî, İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed, **el-Muvâfakât İslâmi İlimler Metodolojisi** (Türk. Mehmed Erdoğan), Eramat, İstanbul 1990.
- Şener, Abdülkadir, **İslâm Hukuku Dersleri**, I, İstiklal Matbası, İzmir 1987. **Kiyas İstihsan İstislah** Gaye Matbaası, Ankara 1971.
- Şiblî, Mevlânâ, **Asr-ı Saadet** (Müt. Ömer Rıza Doğrul, Günümüz Türkçesine Uygulayan Osman Zeki Mollamehmedoğlu), Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, **Târîhu'-Ümemı ve'l-Mulûk**, Matbaatu'l-İstikâme, Kâhire 1357/19[illegible].
- Tirmizî, Ebu İshâ Muhammed b. İsâ, **es-Sunen**, el-Mektebu'l-İsâmiyye, İstanbul (t.y.)
- Üçok, Bahriye, **İslâm Târihi Emeviler-Abbasiler**, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.
- , Muhammed b. Halef b. Hayyân, **Ahbâru'l-Kudât**, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1366/1948.
- Zehebî, Ebu Abdillah, **Tezkiretu'l-Huffâz** Mektebu'l-Haram el-Mekkî, Mekke 1374.
- Zerkâ, Mustafâ Ahmed, **el-İstislâh ve'l-Masâlihu'l Mürsele fî'ş-Şerîati'l-İslâmiye ve Usûlı Fıkhihê**, 1. Baksı, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1408/1988.
- Zeydan, Corci, **İslâm Medeniyeti Târihi** (Müt. Zeki Meğamiz), M. Cevik Matbaası, İstanbul 1971.
- Zirıklî, Hayruddîn, **el-A'lâm**, (m.y.), (b.y.), 1376.
- Zühaylî, Vehbe, **el-Fıhku'l-İslâmî ve Edilletuh**, 3. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1409/1989.